

De pijn van de pretbox; Hoe de vermogensbelasting een miljardenstrop werd

9 september 2025

De box-3 heffing was bedacht om rijke Nederlanders simpel te belasten. Maar het mondde uit in een peperdure strop. Hoe heeft het zover kunnen komen?

Het coalitieakkoord van Rutte IV, dat eind 2021 na moeizame onderhandelingen wordt gepresenteerd, staat bol van de prijzige ambities. Tientallen miljarden voor een klimaatfonds, de terugkeer van de basisbeurs en drastische stikstofreductie. De nieuwe staatssecretaris voor Fiscaliteit, CDA-politicus en voormalig belastingadviseur Marnix van Rij, krijgt de opdracht tot 'versnelling' en 'verbetering' van het slepende herstel van de toeslagenaffaire.

Nog voordat hij aan de slag kan, bezorgt de Hoge Raad Van Rij een extra peperduur crisisdossier. Op 24 december 2021, de dag voor kerst, oordeelt de hoogste belastingrechter in ons land dat box 3, het stelsel waarmee Nederland vermogen belast, in strijd is met Europese mensenrechten. Honderdduizenden mensen hebben jarenlang te veel belasting betaald. 'Ik heb destijds het arrest maar niet direct gelezen', blikt Van Rij terug. 'Ik wilde eerst nog even van de kerstvakantie genieten, want ik wist: ik moet vol aan de bak.'

Het heeft iets wrangs dat uitgerekend Van Rij de scherven van box 3 moest opruimen. Hij, en vele andere belastingexperts, betoogden jarenlang dat de vermogensbelasting niet door de beugel kan. Toch sloegen opeenvolgende kabinetten hun waarschuwingen in de wind. Met alle gevolgen van dien. Het compenseren van te veel betaalde belasting zal de staat miljarden kosten. Hoe kon een belasting, bedoeld om de rijken mee te laten betalen aan de publieke zaak, uitmonden in een operatie waarbij de overheid deze groep gefortuneerden massaal geld terug moet betalen?

Box 3 begon als een oplossing voor een hardnekkig probleem. Aan het eind van de vorige eeuw belastte de staat zowel grotere vermogens zelf, als de inkomsten die hiermee verdiend werden, zoals rente en dividend. Deze cocktail leidde tot onvrede, schreef het ministerie van Financiën destijds. Vermogenden vonden de fiscale lasten 'onredelijk zwaar' en omzeilden massaal belasting. Banken en verzekeraars ontwikkelden 'waanzinnige constructies' om belaste inkomsten om te toveren tot onbelaste winsten, vertelt Peter Kavelaars, hoogleraar fiscale economie aan de Erasmus Universiteit en voormalig partner bij het belastingadvieskantoor Deloitte. 'De wetgever liep er achteraan om de zaak te repareren. De wetgeving werd een chaos.'

Sommige vermogenden gingen nog een stap verder en verhuisden uit onvrede naar België. 'De toenemende mobiliteit van burgers, bedrijven en kapitaal zorgt voor een toename van de concurrentie', waarschuwde staatssecretaris van Financiën Willem Vermeend in *de Volkskrant*. Belastingconcurrentie, welteverstaan. Dankzij de eenwording van Europa zouden EU-lidstaten elkaars vermogende inwoners kunnen weglokken met gunstige belastingtarieven.

DE GROENE AMSTERDAMMER

Verskillende Europese landen, waaronder Duitsland, deden hun vermogensbelasting eind jaren negentig in de ban.

Er moest iets gebeuren, meenden minister van Financiën Gerrit Zalm en staatssecretaris Vermeend. De vermogensbelasting ging op de schop. Experts waren het eens over de eerlijkste koers: stop met het belasten van het vermogen zelf en belast alleen het geld dat burgers ermee verdienen. Stel, twee mensen hebben allebei voor een ton aan aandelen. De één heeft veel verstand van investeren, of gewoon geluk, en verdient er in een jaar tienduizend euro mee. De ander heeft pech en verdient helemaal niets. Als je het vermogen zou belasten, zouden beiden evenveel belasting moeten betalen. Alleen de winsten belasten is rechtvaardiger, zo redeneren belastingexperts.

Maar er was een obstakel. 'We wisten niet waar het vermogen zat', zegt Leo Stevens, emeritus hoogleraar fiscale economie en adviseur van Zalm en Vermeend bij de belastingherziening. De fiscus had geen zicht op waar mensen hun geld in hadden gestoken: spaarrekeningen, aandelen, huizen? Dit allemaal in kaart brengen zag de Belastingdienst als een schier onmogelijke uitdaging.

Stevens bedacht een alternatief: een 'box 3'-belasting op basis van geschatte vermogensinkomsten. De Belastingdienst zou aannemen dat iedereen vier procent rendement behaalde, waar vervolgens dertig procent belasting over werd geheven. Een stuk makkelijker, want nu hoefde de belastingbetaler in de aangifte alleen maar in te vullen hoeveel vermogen hij in totaal bezit. Voor Stevens was het een 'tussenoplossing', totdat de fiscus ieders werkelijke rendement in kaart kon brengen, maar Zalm en Vermeend waren minder voorzichtig. Ze bestempelden hun 'forfaitaire vermogensrendementsheffing' als 'revolutionair': eenvoudig uitvoerbaar en laag genoeg om een kapitaalvlucht te voorkomen.

Experts waren kritisch. Zo ook Bas Jacobs, hoogleraar economie en overheidsfinanciën aan de Vrije Universiteit Amsterdam, die box 3 zijn 'nemesiss' noemt. Want waarom zou iemand die meer dan vier procent verdiende, niet meer belasting moeten betalen? 'Voor iedereen met een opvatting over rechtvaardigheid zou dit een doorn in het oog moeten zijn', zegt Jacobs.

Andere critici benadrukten de keerzijde: waarom zouden mensen die toevallig minder dan vier procent rendement behaalden wel over vier procent belasting moeten betalen? Kavelaars en tientallen andere belastinghoogleraren schreven een brief aan de Tweede Kamer: 'Naar onze overtuiging is dit in strijd met het rechtsgevoel van de belastingbetalers. Een wetgever die het rechtsgevoel schendt, roept verzet op tegen de belastingheffing en stelt toekomstige belastingopbrengsten in de waagschaal.' Het zouden voorspellende woorden blijken.

Box 3 kwam er toch en in de volksmond kwam hij al gauw bekend te staan als de 'pretbox'. Handige beleggers verdienden aanzienlijk meer dan vier procent en werden dus grotendeels onbelast rijk. En box 3 was 'waaninnig simpel', erkent ook criticus Kavelaars. De belastingaangifte was eenvoudig, de overheid hoefde zelf weinig gegevens te verzamelen en de

DE GROENE AMSTERDAMMER

heffing was vrijwel niet te ontwijken - de constructies uit de jaren negentig waren verleden tijd. 'We hebben ons onderwijs over vermogensbelasting erop aangepast. We waren in één college wel klaar', zegt Kavelaars.

Maar het feest duurde niet lang. De financiële crisis, die losbarstte in 2007, deed de aandelenkoersen kelderen en banken schroefden hun spaarrentes terug. In 2013 concludeerde een commissie van financieel experts, onder wie Kavelaars, dat het rendement op spaarrekeningen sinds de invoering van box 3, gecorrigeerd voor inflatie, slechts 0,5 procent bedroeg. Het rendement op aandelen was in die periode zelfs negatief.

Dat terwijl de Belastingdienst nog altijd aannam dat iedereen vier procent verdiende met z'n vermogen.

Toch was het politiek onmogelijk om de vier procent naar beneden bij te stellen. 'We zaten midden in de crisis en moesten tientallen miljarden bezuinigen', vertelt Frans Weekers, staatssecretaris van Financiën in Rutte II. 'De fictie aanpassen zou minder staatsinkomsten betekenen. Dat ging gewoon niet.' Omdat belastingheffing op basis van het werkelijk rendement nog altijd voor onmogelijk werd gehouden, wees Weekers op het 'meerjarige gemiddelde' om de onvrede te sussen. De dip in rendementen zou tijdelijk zijn. Op de lange termijn was die vier procent heus nog haalbaar.

Belastingbetalers lieten het er niet bij zitten. In 2014 tekenden tienduizenden mensen bezwaar aan tegen hun box 3-heffing. De rechtszaken die volgden mondden nog niet uit in grote verliezen voor de staat, maar er klonken waarschuwingen. In februari 2016 noemde een advocaat-generaal van de Hoge Raad de belasting in sommige gevallen 'confiscatoir' - een soort diefstal dus.

Onder Eric Wiebes, de opvolger van Weekers, werd box 3 aangepast. In de hoop beter aan te sluiten bij de werkelijke situatie van vermogenden werd nóg een fictie toegevoegd. Vanaf 2019 nam de Belastingdienst aan dat mensen met meer vermogen meer beleggen in aandelen. Over deze belegging zouden ze meer belasting gaan betalen dan over hun spaargeld.

Dit was de enige manier om de zaak werkbaar te houden, betoogde Wiebes in Kamerstukken. De Belastingdienst had net de 'voorgevulde aangifte' gelanceerd, waarmee de belastingbetaler zich niet langer, zoals vroeger, 'de hele zondagmiddag' over het 'belastingbiljet' hoefde te buigen. Overgaan op het belasten van werkelijk rendement zou al deze vooruitgang tenietdoen. Een fel kritische Marnix van Rij doopte de nieuwe rekenwijze in zijn maidenspeech als senator in de Eerste Kamer tot de 'Willy Wortel Wiebesformule'. Hij had 'zelden zulke slecht doordachte wetgeving' gezien. Terugblikkend denkt hij er nog altijd hetzelfde over: 'Als je fictie op fictie gaat stapelen, kom je heel ver van de realiteit af te staan. Het was wachten op iemand met veel vermogen, voorzichtig belegd in spaardeposito's.'

En die kwam er. Een belastingbetaler die tonnen veilig stalde op een spaarrekening, terwijl de fiscus aannam dat hij vooral hoger belaste aandelen bezat, trok de Hoge Raad op 24 december

DE GROENE AMSTERDAMMER

2021 over de streep. Het was oneerlijk dat de man belasting had betaald over geld dat hij nooit had ontvangen en dus moest hij gecompenseerd worden. Het hek was van de dam, erkende ook de Raad. Hiermee moesten namelijk ook de honderdduizenden andere bezwaarmakers gecompenseerd worden.

De hersteloperatie is deze zomer van start gegaan. De komende jaren geeft de Belastingdienst iedere box 3-betaler de gelegenheid om de sinds 2022 te veel betaalde belasting terug te vragen. Volgens de laatste schatting loopt de staat zo'n 12,4 miljard euro mis dankzij de box 3-problemen. Ter vergelijking: dat is meer dan de helft van het gehele defensiebudget in 2025 - dat behelst zo'n 22 miljard, inclusief de steun aan Oekraïne.

En er dreigt nog een extra tegenslag. De Hoge Raad moet nog besluiten of belastingbetalers die tussen 2017 en 2021 geen bezwaar hebben gemaakt tegen hun box 3-aanslag óók recht hebben op compensatie. Een verlies voor de staat zal de schatkist nog eens miljarden extra kosten. Ondertussen moet de grootste opgave nog komen: het belasten van het werkelijke rendement. Het heeft experts altijd verbijsterd dat opeenvolgende kabinetten volhielden dat dit onmogelijk zou zijn. Hoogleraar Bas Jacobs wijst er al jaren op dat vrijwel alle oeso-landen werkelijk rendement belasten, waaronder Denemarken, Finland, Frankrijk, Italië, Spanje en Duitsland. Zo heeft onze oosterbuur het belasten van rente, dividenden en koerswinsten uitbesteed aan banken, die de belasting inhouden en afdragen.

Het belooft een enorme klus te worden om na het gemak van box 3 over te stappen op een nieuw, ingewikkelder systeem. In mei heeft demissionair staatssecretaris Tjebbe van Oostenbruggen een voorstel voor een nieuwe vermogensbelasting naar de Tweede Kamer gestuurd. De bijgaande uitvoeringstoets van de Belastingdienst zit vol rode vlaggen. Het complexe voorstel is 'fout- en discussiegevoelig' en heeft 'ingrijpende gevolgen voor burgers'. De eerste jaren na de invoering verwacht de fiscus 'verslechterde dienstverlening, beperkte mogelijkheden tot vooroverleg en onvoldoende toezicht'. Bovendien heeft de dienst er geen vertrouwen in dat zij de benodigde negenhonderd nieuwe medewerkers op tijd kan vinden.

En dan is er nog het risico dat de wet niet op tijd door het parlement komt of de nieuwe Tweede Kamer na de verkiezingen allerlei zaken wil wijzigen. De fiscus trekt een nuchtere conclusie: 'al deze gevolgen zullen politiek geaccepteerd moeten worden'. Het is de prijs die betaald wordt na ruim twee decennia gemak.

Ondertussen strooien politieke partijen tijdens de verkiezingscampagnes weer met peperdure beloftes, van afschaffing van het eigen risico tot fors hogere defensie-uitgaven. Tegen die achtergrond kan niemand zich nog meer box 3-tegenslagen permitteren.

Daarnaast klinkt er een steeds luider maatschappelijke roep om rijke Nederlanders zwaarder te belasten. Of een nieuw kabinet daar gehoor aan wil geven moet blijken - het wordt ongetwijfeld een twistpunt in de komende verkiezingsdebatten. Maar zonder fatsoenlijk functionerende vermogensbelasting, zal elk voornemen hoe dan ook stranden in theoretische discussies.